

Inleiding

Naar aanleiding van een kort fragment in een geschiedenisboek, waarin werd uitgelegd dat de woensdag verbonden was met Wodan, kwam de vraag bij mij op: hebben Germaanse goden nog invloed op onze moderne tradities en bijgeloof? Ik besloot hier onderzoek naar te doen, met als resultaat dit boek.

Het was een verrassing voor mij hoeveel tradities eigenlijk van deze Germaanse goden zijn afgeleid. Beter gezegd, er zijn vrijwel geen tradities of feesten die niets met deze goden te maken hebben. Veel zaken die wij toeschrijven aan het christendom waren oorspronkelijk Germaanse tradities die zijn meegenomen in het christelijk geloof.

Niet iedereen is gelovig of zelfs bekend met het christendom. Toch kloppen mensen af op hout, gooien zij muntjes in een fontein en eten ze een marsepeinen varken met Sinterklaas. Al deze zaken hebben iets te maken met de goden van onze verre voorouders.

Dit boek legt een verband tussen heden en verleden en geeft veel van onze handelingen die wij gewoon als traditie zien, weer betekenis.

Voorwoord - Terug in de tijd

Tijd bestond altijd al, maar de kalender en het meten van tijd waren menselijke uitvindingen. Het waren mensen die besloten de week in te delen in zeven dagen van 24 uur, zodat zij hun wekelijkse markt konden bezoeken. Het waren mensen die besloten de maan of de zon te volgen voor het vaststellen van een jaarkalender, zodat zij jaarlijkse feesten konden houden. Deze misleidende uitvinding geeft ons het gevoel dat het om een cyclus gaat. Maar hoewel de wijzers van de klok net als de aarde ronddraaien, wordt het elke minuut later en die minuut komt nooit meer terug. Mensen proberen het verleden altijd vast te houden. Dit doen zij door het aanhouden van tradities. Want juist rituelen zoals feestdagen en verjaardagen geven ons het gevoel dat het om een cyclus gaat. Deze tradities kwamen oorspronkelijk voort uit de *mythos*, die vooral appelleert aan ons onderbewuste. Tegenover de *mythos* staat de *logos*, ook wel rede genoemd. Volgens historici is de *mythos*, vooral in de westerse cultuur, grotendeels verloren gegaan. Wij geloven niet langer in de goden van onze Germaanse voorouders, hun verhalen geven ons geen troost in moeilijke tijden. De Germanen gingen ervan uit dat een groot deel van wat op aarde aanwezig is spiritueel was. Bomen, planten dieren, alles had een ziel. Ze gingen nog een stapje verder door te stellen dat de ziel van een bepaalde god aan een bepaalde boom of dier was gekoppeld en zo werden bomen

en bepaalde dieren heilig. Ze luisterden naar deze zielen om zo geluk af te dwingen en zich te beschermen tegen kwade invloeden. Ze vertelden verhalen om het onverklaarbare te kunnen verklaren, om zo het onderbewustzijn gerust te stellen.

Naarmate de jaren verstreken gebeurde er iets vreemds. Mensen probeerden zaken die bestemd waren voor het onderbewustzijn te begrijpen.

Dit zorgde ervoor dat het meest ongelofelijke geloofwaardig werd en de waarheid onwaarschijnlijk leek. Dit is bijvoorbeeld een verklaring voor het geloof in heksen, spoken en bezetenheid door de duivel. Anderzijds bleven mensen veel rituelen uitvoeren die oorspronkelijk een spirituele betekenis hadden. Ze vergaten alleen waarom ze zo werden uitgevoerd.

Toch voelen wij deze drang zo sterk dat wij deze regels nog steeds naleven omdat het anders tegen ons gevoel in zou gaan. Dat is vooral het geval bij begrafenissen en huwelijken.

Wetenschappers worden zich steeds bewuster van het onderbewustzijn. Het brein wordt door vele universiteiten over de hele wereld grondig bestudeerd. Experimenten tonen aan dat veel van wat wij doen wordt bepaald door het onbewuste deel van onze hersenen. Je denkt alleen maar dat jij de controle hebt. Dit bewijst dat de *mythos* wel degelijk een belangrijk onderdeel is van ons bestaan, het is door de jaren heen alleen veranderd.

Mensen zullen in de toekomst blijven proberen het onbewuste in kaart te brengen voor het bewuste deel van onze hersenen. Ze willen het beter begrijpen en uiteindelijk controleren. Het is ook al bewezen dat een stukje bewustwording goed is voor je gezondheid. Zaken die op de automatische piloot worden gedaan, vinden plaats in hetzelfde kleine deel van de hersenen. Door iets bewust te doen worden de golven over meerdere delen van de hersenen verspreid en dat geeft rust. Een overbelasting van de automatische piloot en het controledeel van de hersenen leidt tot

overspanning en irritatie. Je kunt ook niet je hele leven op één voet lopen zonder dat dit gevolgen heeft.

Wat de Germanen simpelweg accepteerden moeten wij opnieuw leren. De spirituele of onbewuste gevoeligheid neemt af naarmate de culturele ontwikkeling van de mens toeneemt. Er wordt soms gedacht dat een toename in intellect als gevolg heeft dat het spirituele verzwakt. Van alle mensen op aarde schijnen Europeanen het verst verwijderd te zijn van spiritualiteit. Maar het is nog niet het einde van de wereld; wij hebben nog altijd tijd.

DEEL I

SOL – zondag

Wie was Sol?

Wat vieren wij op 25 december?

Waarom hangen wij glazen ballen in de kerstboom?

Loopt onze kalender op zonnemagie?

Waarom maken wij zo'n herrie met oud en nieuw?

Het einde van de wereld of een nieuw begin?

Weetjes en bijgeloof van de zondag

Wie was Sol?

Sol was geen zonnegod. Sol was zelfs geen god maar een godin, een vrouw. Zij was vernoemd naar de zon, de grote gloeiende bol die zij dagelijks door de lucht moest vervoeren.

In vroeger tijden dachten mensen dat de natuur fysiek werd aangestuurd door de goden. De zon zou zichzelf niet zonder deze kracht langs de hemel kunnen verplaatsen. De Germanen veronderstelden dat de zon door de godin Sol, door middel van een wagen getrokken door twee vuurbestendige paarden, langs de hemel werd verplaatst.

Op de eerste dag van de week staat de zon op een vastgestelde tijd op een bepaald punt. Dit gegeven ligt aan de basis van ons weekstelsel, en alle ingewikkelde berekeningen even achterwege gelaten, kunnen we ervan uitgaan dat dit nog steeds het geval is.

Het is wellicht overbodig te zeggen dat onze zon van levensbelang is voor ons voortbestaan. Dat de mens zich dit al vroeg realiseerde kunnen we zien aan de enorme nalatenschap van tempels, symbolen en objecten als bewijs van verering. De zon is in het verleden altijd een god geweest, vaak ook de zoon van een luchtgod of zelfs het oog van een god waarmee hij alles kon zien waar zijn licht over scheen.

De belangrijkste momenten in de zonneverering zijn de zonnewenden, waar belangrijke culturele feesten mee werden verbonden. Denk hierbij aan de winterzonnewende met als belangrijkste feest Kerstmis. De zomerzonnewende viel samen met allerlei vormen van oogstfeesten. Dit is nog steeds zo, hoewel ze inhoudelijk natuurlijk wel zijn veranderd. Wij geloven niet langer dat wij de zon moeten helpen aansterken, toch? Vreemd genoeg voeren wij de rituelen die hiermee verbonden zijn nog steeds uit.

Een ander aspect dat een belangrijke rol speelt met betrekking tot de zon is het tegenovergestelde ervan, het duister. Dit hangt samen met de dua-

listische gedachte van goed en kwaad. De middelen om het kwaad te bestrijden zijn, naast licht, beperkt. Het enige waar duistere machten echt niet tegen kunnen is herrie, althans, dat dacht men vroeger. Boze geesten werden altijd door lawaai weggejaagd. Je kunt je afvragen waarom er, ondanks het lawaai in onze samenleving, nog zoveel zaken zijn die het daglicht niet kunnen verdragen. Toch zit dit gegeven zo verankerd in de mens dat wij elk jaar weer miljoenen uitgeven aan vuurwerk. Is er iets in ons onderbewustzijn dat ons ertoe brengt vuurwerk te kopen? De discussie over vuurwerk gaat altijd om het afsteken ervan, over afschaffen wordt nooit gesproken. Zouden wij dan echt nog geloven dat de herrie van oudjaarsavond alle sporen van het kwaad uitwist zodat wij de volgende dag met goede voornemens aan een nieuw jaar kunnen beginnen?

Licht is altijd goed geweest. Daarom werd dit in verband gebracht met het goddelijke. Zonder enige moeite kon het licht de meest vreselijke monsters doen verdwijnen en wonderbaarlijk genoeg verdween met het licht ook de angst. Die enge boom in de tuin is bij daglicht geen bedreiging. Die sok die onder het bed uitsteekt lijkt niet langer op een slang. De opkomende zon biedt een nieuwe dag en nieuwe kansen. Ook hierin is sinds de tijd van onze voorouders weinig veranderd.

Voor de Germanen was Wodan de lichtgod. Hij was verantwoordelijk voor de zon. Met de komst van het christendom werden de tradities van de Germanen met elkaar vermengd, maar niet vergeten. De tradities die verbonden waren met de zon werden voortaan gewijd aan Jezus, het licht van de wereld en de zoon van de christelijke lichtgod, God. Wodan vond dit misschien vervelend, maar zoals elke goede god paste hij zich aan. Zijn verering zit nog steeds verborgen in onze belangrijkste feestdagen.

Wat vieren wij op 25 december?

Door de veroveringen van Alexander de Grote, rond de vierde eeuw voor Christus, kwamen de tradities van verschillende culturen samen. Egyptenaren, Babyloniërs en Grieken constateerden dat de zon, op een vastgesteld moment, als eerste aan de hemel verscheen. De volgende dag stond de maan op dezelfde tijd op die plaats, een dag later was het Mars. En zo ging het door, totdat zij alle zeven planeten voorbij hadden zien komen. De zeven planeten die in de oudheid bekend waren zijn: de zon, de maan, Mercurius, Mars, Venus, Saturnus en Jupiter. De aarde telde niet mee omdat die het uitgangspunt was. Aan de hand van dit systeem werd de week opgebouwd. Deze wetenschappers uit de oudheid bedachten een praktisch systeem: de dag moest worden vernoemd naar de planeet die als eerste op een van tevoren vastgesteld moment aan de hemel verscheen. En de eerste dag van de week noemden zij zondag.

De zondag is onlosmakelijk verbonden met de zon. Sommige volken zagen de zon als een god en anderen een god als de zon. Dit laatste was het geval voor de volgers en aanbidders van Mithras. De verjaardag van Mithras, de zonnegod, valt samen met die van Jezus, namelijk op 25 december.

Toeval? Niet echt. 25 December was de datum van de eerste zonnewende. Er zijn twee zonnewenden per jaar. De volgers van Mithras geloofde dat de winterzonnewende de dag was waarop de zon werd geboren. Tijdens de winterzonnewende is de zon het verst verwijderd van de aarde. Deze neemt de rest van het jaar in kracht toe, net als het opgroeiende kind, en dat was een goede reden voor een feestje. De straten van Rome liepen vol met feestvierders, of ze nu aanhangers waren van Mithras of niet. Het was een groots feest voor alle inwoners van Rome.

Elk jaar namen steeds meer burgers deel aan dit feest. Daarom besloot

Keizer Aurelius aan het begin van de tweede eeuw 25 december uit te roepen tot *feestdag van de opgeslagen zon*. Zo werd 25 december een nationale feestdag voor Rome.

Het waren de Egyptenaren die voor het eerst de geboorte van de zon voorstelden als een pasgeboren baby in de armen van zijn moeder, de hemelgodin. De namen van deze hemelgodin variëren van Egyptische namen zoals Ishtar of Isis tot de voor ons bekendere, Maria. Zowel gewoontes als interpretaties werden over en weer overgenomen door culturen die met elkaar in aanraking kwamen. Christenen en Mithrasvereerders woonden samen met de Romeinen en hun goden in Rome. En hoewel het christendom steeds meer volgers kreeg, bleven de inwoners van Rome het feest van de geboorte van Mithras vieren. Het lag daarom voor de hand dat de christelijke leiders besloten de geboortedag van Jezus, oorspronkelijk 6 januari, te verplaatsen naar 25 december. Zo simpel was het: een beslissing, niets meer en niets minder. Was het niet zo dat God de zon gemaakt had? En was Jezus niet het licht van de wereld? Welnu, dan was de geboortedag van de zon een prima moment om de geboorte van Jezus te vieren. Het duurde niet lang of Jezus werd, net als de zon bij de Egyptenaren, afgebeeld als een pasgeboren kind in de armen van zijn moeder, de maagd Maria.

Met Mithras werd voorgoed afgerekend toen Keizer Constantijn in de vierde eeuw n.Chr. zijn hele rijk tot het christendom bekeerde. Hij stelde de zondag in als de officiële dag van verering. De christelijke leiders lieten er geen gras over groeien en kwamen, in dezelfde vierde eeuw, bijeen om definitief vorm te geven aan het heilige boek dat wij de Bijbel noemen.

De kern van de westerse beschaving lag in Rome en het Middellandse Zeegebied. Daar vierden de christenen de geboorte van Jezus. Onze Germaanse voorouders, die de koudere gebieden boven de rivieren bevolk-

ten, hadden nog nooit van Jezus gehoord maar vierden, net als de Romeinen, de winterzonnnewende. Net als bij de Romeinen telde dit feest twaalf dagen: de twaalf dagen van Kerstmis die wij nog steeds vieren. Deze periode begint op 25 december en duurt tot 6 januari, de dag waarop de christenen het feest van Driekoningen vieren.

De Germanen noemden dit het midwinterfeest of joel-feest, dat ter ere van Wodan en Donar werd gevierd, de goden van de woensdag en de donderdag. De winterzonnnewende was niet zomaar een belangrijke gebeurtenis, voor de noordelijke volken was zij van levensbelang. Allen vroegen zich dan af of de kracht van de zon wel weer zou herstellen.

Vroegere klimaatveranderingen hebben in de oudheid verstrekkende gevolgen gehad. Zij hebben geleid tot hongersnood en volksverhuizingen die dan weer oorlogen en epidemieën als gevolg hadden. Om deze ellende te voorkomen deed men alle mogelijke moeite om de zon weer op krachten te brengen. En terwijl de Romeinen door de straten liepen met lichtjes, ontstaken de Germaanse en Noordse volken grote offerbranden. Voor de zekerheid staken zij thuis een stuk eik in brand, dat zij een joel-stam noemden. Zij geloofden dat het licht en de warmte van de offerbranden opsteeg naar de zon waardoor deze weer zou groeien en zijn stralen de aarde weer zouden verwarmen. Want alleen dan konden gewassen groeien en kon er het komende jaar weer geoogst worden. Joel betekende letterlijk *wiel*. Het jaar was dan helemaal rond geweest en weer beland bij de winterzonnnewende. De zon was rond, net als de hemel, de planeten en het hele heelal. Omdat het wiel de zon voorstelde, staken de Germanen een wiel in brand en lieten dat al brandend van de heuvel afrollen. In Duitsland en Engeland worden er nog elk jaar grote vuren ontstoken en rollen er brandende wagenwielen van de heuvels. Niet alleen de oude wetenschappers wisten dat de aarde rond was, de Germanen waren hier ook van op de hoogte. De idee dat de aarde plat

was, was een verkeerde conclusie, die stamt uit de 18^e eeuw. In deze periode keken de geleerden neer op vroegere beschavingen. Zij voelden zich superieur, niet alleen ten opzichte van mensen van een andere huidskleur maar ook op het gebied van kennis en eruditie. Waren zij niet degenen die de wereld aan het veroveren waren?

Niet alleen de zon moest op krachten komen en gevoed worden, de mensen ook. Het was voor de Germanen het begin van een nieuwe periode. En na een tijd van regenstormen en kille herfstwinden moesten de Germanen zich klaarmaken voor de winter. Dat deden zij op *Dikkebuikenavond*, het kerstdiner. Want wie op kerstavond veel at ging een goed en gelukkig jaar tegemoet. Zou dat nog steeds de reden zijn waarom wij extra van het kerstdiner genieten? Gedurende de twaalf dagen van Kerst, die ook nog eens worden ingeleid met het feest van Sinterklaas, worden er tegenwoordig enorme hoeveelheden etenswaren genuttigd. Worden wij er nog gelukkig van? En gingen de Germanen ook vanaf 6 januari lijnen?

Waarom hangen wij glazen ballen in de kerstboom?

Vroeger draaide alles om de natuur. Hoewel wij tegenwoordig nog steeds afhankelijk zijn van de natuur, meer dan wij denken zelfs, meenden onze voorouders dat de goden die de natuur regelden geholpen moesten worden. Ze moesten laten zien dat zij net zo hard hun best deden om de vruchtbaarheid te bevorderen als de goden. Om het woord bij de daad te voegen haalde de Germanen groene takken in huis en versierde deze met allerlei vruchtbaarheidssymbolen. Terwijl zij dit deden zongen zij liedjes, kerstliedjes. Een van de bekendste was *O Tannenbaum*, dat werd gezongen terwijl zij takken groen het huis binnendroegen. *Tannen* komt van het Duitse woord *Tinne*, een soort groenblijvende hulst, familie van de eik. De eik was de heilige boom van de zonnegod, niet alleen voor de Ger-

maanse god Wodan maar ook voor de Griekse en Romeinse zonnegoden zoals Zeus en Jupiter.

Wat de Germanen deden (en wij eigenlijk ook nog doen) was binnen een afspiegeling maken van de natuur. Net als de vuren die de zon hielpen om in kracht toe te nemen, stonden de groene takken symbool voor de lente die zou komen om alles weer groen te maken. De winter was een koude, dorre tijd met bruine graslanden en kale bomen. Sommige bomen werden niet bruin, daarom moesten het wel heilige bomen zijn. Ze stonden vast in verband met de goden. Juist deze groenblijvers werden binnengehaald en versierd met dennenappels en eikels.

De dennenappel was een van de eerste ornamenten die uit glas werd geblazen en die nog altijd in de kerstboom hangt. De dichte dennenappels stonden voor vruchtbaarheid en de cyclus van wedergeboorte. Ze vielen van de bomen en leken dood, maar wonder boven wonder ontstond er uit deze dennenappels nieuw leven. Een proces dat zich keer op keer herhaalde. Eikels, de vruchten van de heilige boom (dus geen vervelende mannen) waren een symbool voor mannelijkheid. Daarom zien we nog steeds eikels afgebeeld op gevels, vlaggen en familieschilden. Ze staan voor succes, stabiliteit en onverzettelijke macht. En ze staan net als de dennenappel voor leven.

De link wordt gelegd met de voortplantingsorganen van de man, waarvan een deel ook de eikel heet, want net zoals er vele zaden in een man zitten, zitten er duizenden zaden in een eikel.

Er kleeft helaas een nare smaak aan het woord eikel. Dat is waarschijnlijk de reden waarom er geen eikels meer worden gegeten. Vroeger geloofden de Germanen dat het eten van eikels je profetische vermogens kon geven. Tegenwoordig weten wij dat eikels niet al te best zijn voor je maag. Het was dan ook niet vreemd dat de Germanen, na het eten ervan, allerlei onzin gingen uitkramen, wat de medestamleden opvatten als een voor-

spelling voor de toekomst. Wie weet werden deze priesters later ‘eikels’ genoemd omdat ze er voortdurend naast zaten. Het trieste is dat dit soort ‘eikels’ nog steeds bestaan.

Naast de eikels en dennenappels zien we zelden een kerstboom zonder kerstballen. Deze ballen hebben alles te maken met de zon en de winterzonnewende. De functie van de kerstballen is tweërlei, ze helpen de zon in kracht toenemen en kunnen het kwaad afweren. Door het licht dat de zon geeft terug te kaatsen groeit de zon in kracht. Het spiegeleffect van de ballen houdt kwade geesten op afstand, omdat zij niet tegen hun eigen spiegelbeeld kunnen. Ook kwade magie kon dankzij deze ballen gewoon naar de afzender worden teruggekaatst. Dit gold niet alleen voor kerstballen maar ook voor heksenballen, grote spiegelballen die voor de sier in de tuin worden gezet. Heksenballen zijn niet van heksen zelf, maar zorgen er juist voor dat de heksen op afstand worden gehouden.

De Germanen wisten dat er zonder zon en regen niets zou groeien. De zilveren sliertjes of slingers die in de kerstboom werden gehangen, stonden symbool voor de regen, de witte plukken watten of haar voor sneeuw, bevroren regen. Hoewel de traditie van de kerstboom al honderden jaren oud was, was het voor de christenen een vrij nieuw gebruik. Oorspronkelijk werden kerstbomen door de kerk verboden. De kerkleiders keken neer op dit heidense gebruik waarbij de natuur werd vereerd in plaats van Jezus. Tot ongeveer 60 jaar geleden vond je dan ook geen enkele kerstboom in de huizen van katholieke gezinnen, zij mochten op kerstavond alleen een kerststal neerzetten. Het kindje Jezus mocht pas na twaalf uur in zijn kribbetje worden gelegd. Met Driekoningen, 6 januari, werd alles weer keurig opgeruimd. Maar de drang om een kerstboom neer te zetten groeide en de kerk ging overstag. De spar, de traditionele kerstboom, werd uitgeroepen tot de levensboom van Jezus, en de witte plukken haar waren opeens afkomstig van engelen en hadden daarom niets met de

natuur te maken. Zo konden katholieken zonder schuldgevoel van de kerstboom genieten.

Met Kerst of Sinterklaas wisselen wij geschenken uit, misschien zelfs met allebei. Vreemd genoeg was het geven van geschenken geen Germaans gebruik tijdens het midwinterfeest. De Germanen bewaakten hun kostbare eten en bezittingen. Ze weigerden gasten en burens die zich wilden warmen bij het vuur, zij beschouwden het als oneervol om op de kosten van een ander te teren. Zij hadden niets tegen naastenliefde, het ging hier puur om zelfbehoud. Er waren voor de Germanen andere tijden om gastvrij te zijn. Alleen de kinderen kregen op kerstnacht een klein geschenk in hun schoentjes, waar ze voor het paard van Wodan een wortel in hadden gedaan. Wodan, de luchtgod en vader van de goden, vloog in december op zijn paard door de lucht om de akkers te zegenen en de kinderen wat lekkers toe te stoppen. Onze traditie van kerstgeschenken is dus niet van de Germanen maar van de Romeinen afkomstig. Zij waren het die geschenken uitwisselden met vrienden en kennissen tijdens hun decemberfeesten, de Saturnaliën, een combinatie van Kerst en carnaval. Dit werd begin december gevierd, net als onze Sinterklaas.

En hoewel wij uitkijken naar de geschenken die onder de kerstboom liggen is het misschien eens leuk om te kijken wat er boven in de kerstboom hangt. De katholieke traditie schrijft een engel voor, de boodschapper van het goede nieuws van de geboorte van Jezus. Hangt er een ster, hoeveel punten heeft hij dan? Vier of zes punten verwijzen naar de geboortester van Jezus. Heeft de ster echter vijf punten, dan is deze heidens. Het pentagram is verboden door de christelijke kerk, het staat symbool voor de vier elementen en de spirituele geest. Het pentagram ligt aan de basis van de gulden snede, synoniem voor perfectie.

Ter afsluiting van de kerstperiode vieren wij Driekoningen. Nu ja vieren, het is voor ons meer een opruimdag geworden. In Engeland heeft deze

dag wel een vrolijke invulling. Er wordt een pudding gebakken met een munt of boon erin. Degene die de boon of munt vindt mag voor één dag (Driekoningen) koning zijn en mag regeren over het huis. Dit gebruik is afkomstig van hetzelfde feest waarop de Romeinen elkaar geschenken gaven, de Saturnaliën. Op dit feest kom ik uitgebreid terug in een later hoofdstuk. De Germanen sloten de twaalfdaagse kerstperiode af met één laatste offer, een offerbrand of vreugdevuur waarbij ze de gebruikte bomen en groene takken teruggaven aan de goden. Wij doen dit ook door middel van de jaarlijkse kerstboomverbranding.

Loopt onze kalender op zonnemagie?

Tijd heeft altijd bestaan, maar het meten van tijd is een menselijke uitvinding, een systeem dat na jaren ploeteren tot stand is gekomen. Dankzij de wetenschap kunnen wij tijd nu meten in femtoseconden. Een femtoseconde staat gelijk aan één biljardste van een seconde. De nauwkeurigste klok heeft alleen nog wel een afwijking van één seconde in de 3,7 miljard jaar. Geen zorgen, het komt goed, hier wordt aan gewerkt. Het is wonderlijk dat alle factoren die nu onze tijdmeting bepalen afkomstig zijn van verschillende culturen, waarvan de wegen elkaar lang geleden hebben gekruist. De week van zeven dagen was een Joodse uitvinding. Dan waren er de zeven planeten die de Babyloniërs hadden geconstateerd. Egyptenaren kwamen met de uurmeting van 60 minuten en 24 uur. Dit paste uitstekend binnen de zeven dagen van de Joodse week die weer gekoppeld werd aan de omwentelingen van de planeten. En dit alles samen maakt de week tot wat hij nu is. En nu we de week hebben, kunnen we doorstomen naar het jaar. Of toch niet? In welk jaar leven we eigenlijk? Dat is geen eenvoudige vraag. Het hangt ervan af welke kalender je volgt.